

'Inlevingsvermogen'

'Samenwerken en samenspelen'

Inhoudsopgave

Toelichting bij deze handelingssuggestie	2
Aanpak	2
<i>Leerdoelen</i>	2
<i>Pedagogische interventies</i>	3
<i>Randvoorwaarden</i>	5
<i>Suggesties voor aanpak</i>	5
<i>Verwijzing naar spellen/prentenboeken</i>	9
Achtergrondinformatie	11
Bronnen	11

Door te klikken op een regel in de inhoudsopgave, ga je direct naar de bijbehorende tekst;
Als je in de tekst klikt op een blauw pijltje ga je terug naar de inhoudsopgave.

Toelichting bij deze handelingssuggestie

Leerkrachtvragenlijst Inlevingsvermogen

1. Luistert met aandacht naar wat anderen zeggen of vertellen.
2. Toont belangstelling voor wat andere kinderen zeggen of doen.
3. Zegt aardige dingen tegen medeleerlingen.
4. Gedraagt zich behulpzaam.

Leerlingvragenlijst Inleven in de ander

1. Ik doe aardig tegen een ander.

Onder **inlevingsvermogen** wordt het volgende verstaan: *Inlevingsvermogen is de vaardigheid het eigen gedrag af te stemmen op de gedachten en gevoelens van een ander.*

Onder **samenwerken en samenspelen** wordt het volgende verstaan: *Je voert samen een opdracht uit, je probeert een doel te bereiken of je speelt samen (een spel). Er zijn (al dan niet uitgesproken) regels en afspraken. Om tot deze regels en afspraken te komen of tussentijds de regels aan te passen is overleg nodig tussen de groepsleden. Soms moeten compromissen worden gesloten. Steeds blijft afstemming nodig: wie doet wat en met welk doel? En hoe vullen we elkaar aan? Wie vervult welke rol? Hoe houden we de werksfeer of spelsfeer goed?*

Aanpak

Leerdoelen

Bedenk vooraf: *Welk doel/welke doelen wil ik bereiken door te handelen?*

Preventief en curatief

De leerlijn met doelen uit deze handelingssuggestie kun je zowel preventief als curatief gebruiken. Wanneer je er preventief mee aan de slag wilt, kijk je welke doelen passen bij de leeftijd van de leerlingen in je groep. Je werkt gericht aan de doelen met passende activiteiten, net als je bij de cognitieve vakken doet. Daarnaast is het ook goed mogelijk om curatief met de leerlijn aan de slag te gaan wanneer je hebt gemerkt dat (een deel van) je groep uitvalt op het gebied van inlevingsvermogen en het samenwerken en samenspelen.

Doel kiezen

Onderstaande leerlijn laat zien welke doelen bij welke ontwikkelingsleeftijd passen. Kies uit deze leerlijn een passend doel waar je met de groep of een individuele leerling aan wilt

werken. Kijk daarbij naar wat de groep of leerling al wel beheerst en welk doel dus een passende volgende stap is.

Kijk daarnaast ook in het ZIEN! profiel naar waar de leerling/groep al goed in is. Dit kan gebruikt worden als compenserende factor(en): Welke doelen waar je aan zou kunnen werken, doen het meest een beroep op vaardigheden die een groep/leerling al meer laat zien? Daar kun je vaak het beste starten, omdat de kans op succes het grootst is als een leerling al aspecten beheerst.

<4 jaar	4-6 jaar	6-8 jaar	8-10 jaar	10-12 jaar
<ul style="list-style-type: none">Luistert naar de ander	<ul style="list-style-type: none">Helpt uit eigen initiatief bij het uitvoeren van een taak	<ul style="list-style-type: none">Helpt uit eigen initiatief een ander die hulp nodig heeft bij het uitvoeren van een taakHerkent de beperking van een ander bij het uitvoeren van een taak	<ul style="list-style-type: none">Geeft aanwijzingen aan iemand die het niet goed doetHelpt een ander om iets in te brengen in de groep	<ul style="list-style-type: none">Noemt capaciteiten en kenmerken van leerlingen

Door te klikken op een doel, ga je direct naar de aanpak die daarbij aansluit.

Aanpak

Denk eerst na over de volgende punten en baseer je aanpak op de antwoorden.

- Wil ik klassikaal of individueel aan deze ontwikkeltaak werken?
- Zie je het gedrag al wel in uitnodigende situaties? Oefen dan in niet-uitnodigende situaties. Zie je het gedrag nog vrijwel niet? Oefen dan in eerste instantie zoveel mogelijk in uitnodigende situaties.
- Denk bij je aanpak ook na over verschillen tussen jongens en meisjes. Jongens zijn meer lichamelijk ingesteld en meisjes meer verbaal. Jongens uiten hun emoties meer fysiek (duwen, stoeien). Ze hebben letterlijk en figuurlijk behoefte aan ruimte.

Pedagogische interventies

Bedenk bij bovenstaande doelen: *Wat vraagt dit van mij als leerkracht?*

Inlevingsvermogen voor deze groep is laag. Het kan zijn dat kinderen deze vaardigheid echt niet hebben, maar het kan ook zijn dat een groep zo met elkaar omgaat dat je het niet ziet. Vraag je bij dit laatste af wat jouw leerkracht gedrag is. Maak je kinderen bewust van de effecten van hun gedrag op de gevoelens en het gedrag van anderen? In hoeverre laat je inlevingsvermogen zelf zien?

Er zijn vijf pedagogische vaardigheden die je als leerkracht kunt inzetten om problemen te voorkomen en aan te pakken. Dit zijn:

- Leiding geven en grenzen stellen
- **Monitoring: balanceren tussen ruimte nemen en ruimte geven**
- Positieve betrokkenheid tonen
- **Positieve bekrachtiging geven**
- Leren problemen oplossen

Voor kinderen met laag inlevingsvermogen kun je werken aan de volgende vaardigheden bij het samenwerken en samenspelen.

Monitoring: geef een leerling ruimte om inlevingsvermogen te laten zien bij het samenwerken of samenspelen. Wacht af of een leerling zelf een ander gaat helpen die vastloopt. Houd als leerkracht overzicht, zodat je in kunt grijpen wanneer dit niet gebeurt. Je kunt dan ruimte nemen door te benoemen wat je ziet en leerlingen uit te nodigen om hier wat mee te doen. Wanneer hier geen actie op volgt, kun je meer concreet benoemen wat de leerling voor een ander kan doen. Door deze manier van werken consequent toe te passen bij leerlingen die weinig inlevingsvermogen laten zien, zullen de leerlingen jouw hulp steeds minder nodig hebben en kun je weer meer ruimte geven.

Positieve bekrachtiging: Voorbeeldgedrag is bij inlevingsvermogen erg belangrijk. Je kunt als leerkracht een compliment geven wanneer een leerling gedrag laat zien waaruit inlevingsvermogen blijkt, zoals het luisteren naar of het geven van aanwijzingen aan een ander. Deze bekrachtiging zal andere kinderen stimuleren om ook inlevingsvermogen te laten zien. Het compliment hoeft maar om kleine dingen te gaan. Zorg wel dat je oprecht bent in je compliment.

Randvoorwaarden

Bedenk: *Welke zaken moeten op orde zijn, voordat ik aan een doel kan werken?*

Voordat er een proces plaats kan vinden, zijn er eisen waaraan voldaan moet worden. Zo zijn welbevinden en betrokkenheid vaak voorwaardelijk voordat aan de ZIEN! dimensies gewerkt kan worden. Hoe staat het hiermee in jouw klas?

Welke zaken moeten bij de leerlingen op orde zijn, waar je niet zonder kunt omdat een nieuwe aanpak anders niet werkt? Denk aan de behoeftenpiramide van Maslow: zijn de lichamelijke behoeften vervuld, en voelen kinderen zich veilig en zeker in de klas? Pas daarna kan aan de behoefte voor sociaal contact voldaan worden.

Zorg ook dat het klassenmanagement op orde is: kies een klasindeling die past bij de werkvormen die je toepast en die aansluit bij de vaardigheden van de leerlingen. Zorg voor duidelijke regels en hanteer ze consequent. Zorg voor activiteiten die uitdagen/in de zone van naaste ontwikkeling zitten en tegelijk ook haalbaar zijn.

Suggesties voor aanpak

Bedenk bij het kiezen van een suggestie: *Welke aanpak past bij het doel dat ik gekozen heb?*

Bij elke suggestie staat voor welke ontwikkelingsleeftijd de activiteit geschikt is, maar vaak kan het met kleine aanpassingen ook bij oudere/jongere kinderen toegepast worden. De activiteiten zijn vaak klassikaal, maar kunnen individueel gemaakt worden door als leerkracht die ene leerling in de gaten te houden en extra te stimuleren. Denk bij elke activiteit na over wat deze van jou vraagt wat betreft pedagogische interventies.

In het algemeen bij inlevingsvermogen

- Het attenderen op de ander
- Stimuleren om anderen uit te laten praten, aan te kijken en te luisteren
- Werken aan het herkennen van emoties (met behulp van materialen)

Luistert naar de ander (<4 jaar) - kringgesprek

Tijdens een kringgesprek, bijvoorbeeld aan het begin van de dag, heeft iedereen wel iets te vertellen. Het is voor jongere kinderen nog moeilijk om naar een ander te luisteren en niet voor je beurt te praten.

- Gebruik een bal. Rol deze naar een kind toe. Het kind dat de bal heeft, mag iets vertellen. Dit kind mag de bal naar iemand anders toerollen/overgeven.

Voor oudere kinderen kun je bepaalde gebaren afspreken, bijvoorbeeld:

- Vuist naar voren betekent reageren op het verhaal van de ander.
- Vinger omhoog betekent je eigen verhaal vertellen.

Observeer tijdens de gesprekken de kinderen en evalueer met elkaar wat goed ging en wat verbeterd kan worden.

Luistert naar de ander (<4 jaar) – woorden herhalen

Sommige kinderen vinden het moeilijk om te luisteren en antwoord te geven op de vraag. Bij deze oefening zorg je ervoor dat de leerling uiteindelijk altijd het goede antwoord op de vraag geeft. Als het kind het antwoord niet kan of wil zeggen, wordt hij/zij geholpen door de leerkracht of medeleerlingen. Tegelijkertijd blijven kinderen betrokken omdat ze weten dat ze uiteindelijk het goede antwoord moeten geven.

Er zijn verschillende opties wanneer de leerling het antwoord op een vraag niet weet:

- het kind luistert naar de andere antwoorden en bedenkt op basis hiervan zijn eigen antwoord.
- de leerkracht geeft het antwoord en het kind herhaalt het.
- een ander kind geeft het antwoord en het kind herhaalt het.
- de hele groep kan hierna het antwoord nogmaals herhalen.

Deze oefening kan zowel individueel als klassikaal uitgevoerd worden.

Helpt uit eigen initiatief bij het uitvoeren van een taak (4-6 jaar) – blinddoekspel

Kinderen laten op heel jonge leeftijd al helpend gedrag zien en kunnen in simpele situaties inschatten wanneer iemand zijn doel niet kan bereiken en hun hulp nodig heeft. Om dit helpende gedrag te bevorderen kan een blinddoekspel gespeeld worden tijdens een reguliere activiteit in de klas, zoals het jassen aantrekken en tassen pakken. Door het oefenen met helpen verhoog je de kans dat kinderen het helpende gedrag daarna uit eigen initiatief laten zien.

- Kies twee kinderen uit die het spel doen, de andere kinderen kunnen ondertussen op de normale manier hun jas aantrekken.
- Het ene kind krijgt een blinddoek om. Het andere kind helpt met het pakken van de jas en tas en het aantrekken van de jas. Bij gebrek aan blinddoek kan het ene kind zijn handen op de rug houden, terwijl het andere kind helpt met het pakken van de jas en tas.

Helpt uit eigen initiatief bij het uitvoeren van een taak (4-6 jaar) - weekdoel

Maak het helpen van de ander het weekdoel of thema en besteed er in die week (of weken) extra aandacht aan. Maak bijvoorbeeld een poster als herinnering om elkaar te helpen. Ook kunnen er kringgesprekken worden gehouden waarin iedereen aan mag geven waar hij of zij goed in is (bijvoorbeeld het dichtdoen van je rits, het opruimen van je spullen), en waarin besproken wordt hoe elke leerling daarmee andere leerlingen kan helpen.

- Oefen de leerling in het observeren. Dat kan met de vraag: wie kan mijn hulp nu gebruiken?

Helpt uit eigen initiatief een ander die hulp nodig heeft bij het uitvoeren bij een taak (6-8 jaar) – helpen in stappen

Omdat het helpen van anderen uit eigen initiatief soms nog lastig is voor kinderen, kan de leerkracht in verschillende stappen dit helpende gedrag bevorderen.

- Als eerste kun je als leerkracht zien wanneer een kind hulp nodig heeft, en een ander kind de opdracht geven om dit kind te helpen. Leg hierbij ook uit waarom het kind hulp nodig heeft en hoe je dat kunt zien.
- Stimuleer daarna de kinderen om zelf om zich heen te kijken en te zien wie er hulp nodig heeft, en deze hulp dan ook te bieden. Je kunt bijvoorbeeld kinderen die al klaar zijn met hun werk deze opdracht geven.
- Doe als laatste echt een stapje terug. Zet bijvoorbeeld het stoplicht op oranje, wat betekent dat vragen eerst aan de klasgenoten worden gesteld in plaats van aan de leerkracht. Geef ook de opdracht aan de kinderen om, als je klaar bent met de opdracht, om je heen te kijken wie er hulp nodig heeft en die hulp te bieden.

Herkent de beperking van een ander bij het uitvoeren van een taak (6-8 jaar) – Kwaliteiten en ontwikkelingspunten

Om meer te leren over de kwaliteiten en ontwikkelpunten van de ander en tegelijk van zichzelf, kan onderstaande tijdens en na een leesles of een voorleesmoment worden uitgevoerd. Door dit klassikaal te doen, zullen de leerlingen de kwaliteiten en ontwikkelingspunten van anderen ontdekken en herkennen.

- Lees een verhaal of boek in de klas dat gaat over een persoon die iets wil leren.
- Gebruik dit verhaal als aanleiding voor een kringgesprek, waarin gesproken wordt over dingen waar je goed in kunt zijn, maar dat ook iedereen dingen heeft waarin hij nog beter in wil/kan worden.
- Geef concrete voorbeelden en vraag de leerlingen om zelf te vertellen waar ze goed in zijn en waar ze beter in willen worden. Gebruik eventueel kaartjes van een kwaliteitspel of haal kaartjes met kwaliteiten van het internet. De leerlingen (en ook de leerkracht!) kunnen kaartjes pakken met hun kwaliteiten en hun ontwikkelingspunten, of ze kunnen een kaartje krijgen en vertellen of de kwaliteit bij hen past.

Geeft aanwijzingen aan iemand die het niet goed doet (8-10 jaar) - Rara, wie is het

Je kunt gewoon tijdens de lessen aan dit doel werken. Stel: een leerling is klaar met zijn rekenwerk. Geef die leerling nu de gelegenheid om andere kinderen te helpen met hun

werk. Je helpt iemand niet door het antwoord te geven, maar door goede aanwijzingen. Je kunt dat op de volgende manier doen:

- Begin altijd met iets positiefs over wat iemand al wel goed doet;
- Vraag toestemming om iemand te helpen bijvoorbeeld: Vind je het goed dat ik even met je meedenk?
- Goede aanwijzingen beginnen met het stellen van vragen over waar een ander in vastloopt;
- Geef daar heel concreet antwoord op en probeer dit vooral te doen in het geven van aanwijzingen. Je geeft iemand zo de kans om zelf het antwoord te geven;
- Doe als leerkracht eerst zelf, bijvoorbeeld tijdens de instructie, voor hoe het geven van aanwijzingen werkt;
- Laat de leerlingen zelf oefenen door aan hen om aanwijzingen over de lesstof te vragen aan het einde van de instructie.
- Je kunt zo gelijk controleren of ze de lesstof hebben begrepen.

Een leuke manier om te oefenen met het geven van aanwijzingen is bijvoorbeeld een raadspel. Een leerling heeft een beroep of woord op zijn rug en vraagt aan de andere leerlingen om aanwijzingen zodat hij kan raden wat het beroep/woord is. Ook met een spel als 'ik zie, ik zie wat jij niet ziet' en het spel 'wie is het' kun je heel goed oefenen met het geven van aanwijzingen.

Helpt een ander om iets in te brengen in de groep (8-10 jaar) – denken, delen, uitwisselen

Het is voor sommige kinderen eng om iets in de groep te zeggen. Het kan dan helpen als je het niet alleen hoeft te bedenken en vertellen, maar dat je het vooraf samen met iemand kunt overleggen. Een methode die hierbij gebruikt kan worden, is: denken, delen, uitwisselen (in het Engels: think, pair, share).

- Geef als leerkracht nadat je een vraag hebt gesteld, de opdracht om hier een paar minuten individueel over na te denken.
- Daarna delen de kinderen hun antwoord in tweetallen met elkaar.
- De tweetallen wisselen om de beurt hun antwoorden uit met de groep.

Noemt capaciteiten en kenmerken van medeleerlingen (10-12 jaar) – kwaliteitenkaartjes

Om te oefenen met het zien van de kwaliteiten van de ander en het uitleggen waar iemand goed in is, kan de volgende les worden gevolgd:

- Maak zelf of maak met de klas een aantal kaartjes met vaardigheden en kwaliteiten. Maak hierbij bijvoorbeeld gebruik van het internet.
- Laat de kinderen om de beurt een kaartje pakken en geven aan het kind dat volgens hen die vaardigheid of kwaliteit heeft. Laat hen ook uitleggen waarom dat kaartje bij het kind past. Let erop dat elk kind minstens één kaartje ontvangt.

- Een andere manier is om de klas in groepjes of tweetallen te laten werken. Iedereen geeft hierbij één kaartje aan degene naast hem en legt uit waarom hij dat kaartje gekozen heeft.

Verwijzing naar spellen/prentenboeken

Bedenk: *Hoe kan ik materialen inzetten om te werken aan de leerdoelen?*

Het inzetten van spellen/prentenboeken kan een effectieve bijdrage leveren bij het werken aan inlevingsvermogen binnen het samenwerken en samenspelen. Hieronder volgen een aantal suggestie. Gebruik dit ter inspiratie en kijk wat er op jouw school aanwezig is.

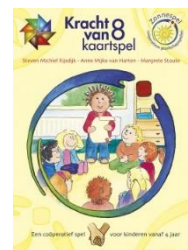
Coöperatief spel 'Tekenspel' / uitgeverij: Karl-Shubert Gemeinschaft / aantal spelers: 2-10 / geschikt voor: midden-, onder- en bovenbouw.

Dit spel is een dynamisch, creatief en coöperatief tekenspel. Het is binnen en buiten te gebruiken, omdat het met verschillende tekenmaterialen (waskrijt, viltstift, stoepkrijt) te gebruiken is. Er zit een boekje bij met voorbeelden die gekopieerd kunnen worden om samen te tekenen. Het is ook mogelijk om als spelers zelf te bedenken wat er getekend gaat worden.

Dit spel is bevorderend voor de samenwerking, omdat je met elkaar in overleg moet gaan om de tekening te kunnen maken. Het is belangrijk om je in te leven in de gedachtegang van de ander. Meerdere vaardigheden komen aan de orde in dit spel, maar inlevingsvermogen is één van de belangrijkste. Door dit in een spelvorm te oefenen, blijft het voor de leerlingen laagdrempelig.

Kaartspel 'De kracht van 8' / uitgeverij: Sunny Games/Zonnespel / aantal spelers: 1-12 / geschikt voor: onder-, midden- en bovenbouw.

Het spel bestaat uit 42 speels geïllustreerde kaarten. Op elke kaart staat een korte, positieve uitspraak met een daarbij horende tekening. De tekeningen tonen situaties uit het dagelijks leven van kinderen. Met het kaartspel kunnen 8 coöperatieve gezelschapspellen gespeeld worden, zoals memorie, kwartet of een spel waarbij kinderen elkaar complimenten geven.

De spelers spelen met elkaar en leren samen te werken, te overleggen en creatief te denken. Het geeft kinderen een gevoel van eigenwaarde en de ervaring erbij te horen. Daarnaast vraagt het om een stukje inlevingsvermogen in de ander: Waarom voert een ander een bepaalde actie uit en denkt de ander op deze manier?

Er zijn meer spellen en prentenboeken die erg geschikt zijn voor het oefenen van de leerdoelen. Kijk voor een volledig overzicht in ParnasSys onder informatief, onder het kopje 'Sova-methoden/materialen/prentenboeken'. Per spel is aangegeven welke doelgroep het spel voor is bedoeld en aan welke ZIEN! vaardigheden je met het spel kunt werken.

Achtergrondinformatie

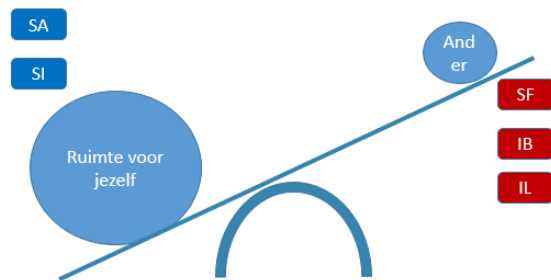
Deze handelingssuggestie gaat om inlevingsvermogen binnen het samenwerken en samenspelen.

Het kind dat deze vaardigheid beheerst, is in staat om zich te verplaatsen in de ander en kan zijn gevoelens daarop afstemmen. Het kind kan in gedachten in de huid van een ander kruipen. Het kind is zich bewust van de gevoelens en emoties van anderen en begrijpt deze.

Bij de ontwikkeltaak 'samenwerken en samenspelen' draagt het zich kunnen inleven in de ander bij aan een goede samenwerking. Een kind dat zich inleeft in de ander, laat merken dat het oog heeft voor anderen. Het tonen van deze vaardigheid draagt doorgaan positief bij aan het groepsklimaat.

Relatie met andere ZIEN!-dimensies

Wanneer je als leerkracht weinig gedragingen ziet die een uiting zijn van inlevingsvermogen, is het relevant om te kijken naar de andere twee vaardigheden waarmee een kind ruimte geeft aan anderen. Zijn inlevingsvermogen én impulsbeheersing én sociale flexibiliteit laag? En scoort het kind op de ruimtenemende vaardigheden hoog? Maak dan een afweging aan welke ruimtegevendende vaardigheid je als eerste gaat werken.

Kinderen met weinig inlevingsvermogen zijn vaak veel minder goed aanspreekbaar op hun gedrag. Ze kunnen je bij wijze van spreken verongelijkt aankijken wanneer je hun gedrag bestraft. Als gevolg van het beperkt zich kunnen verplaatsen in de ander begrijpen ze sociale situaties niet zo goed. Niet zelden is er ook sprake van een achterlopende ontwikkeling. Herken je het kind niet in bovenstaande typering, dan moet je het waarschijnlijk vooral ondersteunen in het werken aan impulsbeheersing. Emotioneel is de leerling mogelijk nog jong.

Bronnen

Broer, N.A., Haverhals, B., & Bruin, H.L. de (2012). *Verantwoording pedagogisch expertsysteem ZIEN! Voor het primair onderwijs!* Gouda: Driestar educatief.